

Program hodowlany ochrony zasobów genetycznych koni huculskich

I. Historia

Hucuły, niewielkie, prymitywne konie górskie są jedną z najstarszych polskich ras o skonsolidowanym genotypie. Wytworzone zostały na terenie Bukowiny oraz Karpat Wschodnich tzw. Karpat Lesistych, w górnym biegu Czeremoszu, Prutu, Putilli, Mołdawy, Suszawy i Tissy. Najprawdopodobniej są potomkami różnych typów koni: tatarskich, orientalnych, arabskich, tureckich, koni Przewalskiego, a także koni z krwią norycką. Rasa ta kształtowała się głównie pod wpływem środowiska - ostrego klimatu górskiego, przy ubogiej paszy i bardzo prymitywnych warunkach bytowania. Do dnia dzisiejszego nie wiadomo jednak dokładnie jakie jest pochodzenie rasy koni huculskich.

Nazwę swą wywodzą od górali ruskich - Hucułów, ludności o specyficznej kulturze, dla których konie odgrywały bardzo ważną rolę w życiu codziennym. Pierwsza wzmianka pisemna o koniach huculskich pochodzi z 1603 roku i zamieszczona została przez Drohostajskiego w "Hippice", gdzie autor opisuje je jako doskonałe konie górskie, wspaniale sprawdzające się w najtrudniejszych warunkach.

Do połowy XIX wieku konie huculskie nie wzbudzały większego zainteresowania poza terenem Huculszczyzny. Dopiero w 1856 roku powstała w Łuczynie pierwsza państwowa stadnina, która obecnie znajduje się na terenie Rumunii, reaktywowana po wojnach światowych.

Hodowla terenowa na ziemiach polskich nie miała żadnej pomocy ze strony rządu, aż do 1891 roku, kiedy to została utworzona pierwsza stacja ogierów w Kossowie. Cztery lata później drugą stację utworzono w Żabim. Od 1899 roku, w obu stacjach umieszczano wyłącznie ogiery huculskie. Przed powołaniem wymienionych stacji wręcz utrudniano hodowlę koni tej rasy. Ogiery trzyletnie i starsze musiały być kastrowane zgodnie z ustawą o licencjonowaniu, mimo że na tym terenie uznawania ogierów nie dokonywano. W rezultacie kryto klacze młodymi ogierkami, które jeszcze nie doczekały kastracji. Właściwy rozwój hodowli koni huculskich zaczął się dopiero od 1899 roku, kiedy to zainteresowały się nią Krakowskie Towarzystwo Rolnicze i Galicyjskie Towarzystwo Gospodarcze. Od tej pory co kilka lat odbywały się w Żabim wystawy koni połączone z premiowaniem. Na wystawach tych prezentowanych było zwykle 360-400 koni. Po I wojnie światowej galicyjska część Huculszczyzny znalazła się na terytorium Polski i tu hodowla otoczona została staranniejszą opieką. W 1924 roku przeprowadzono rejestrację hucułów i odnaleziono w terenie 323 klacze. W 1925 roku powstał Związek Hodowców Koni Rasy Huculskiej. Z jego inicjatywy utworzono cztery rządowe stacje ogierów. Ponadto rozstawiono w terenie ogiery będące własnością Związku oraz organizowano pokazy hodowlane. Od 1928 roku wprowadzono subwencjonowanie wychowu ogierów z zastrzeżeniem prawa

pierwokupu dla Ministerstwa Rolnictwa. W 1938 roku było 418 zarejestrowanych klaczy, a do stanówki użytkowano 16 ogierów z PSO i 28 uznanych.

W okresie n Wojny Światowej hodowla koni huculskich poniosła dotkliwe straty. Na terenie Polski pozostało tylko kilka państwowych ogierów huculskich i grupa sześciu klaczy zakupionych przez Stadnię Koni Racot do prac w ogrodzie. Oprócz tego przybyła do Polski razem z końmi rewindykowanymi z Niemiec, stawka 12 klaczy i jeden ogier (Wujek) pochodzenia węgierskiego, którą umieszczono pierwotnie w Kwilczu, później w Stadninie Koni Janów Podlaski. Rozpoczęła się żmudna praca odbudowywania pogłowia koni huculskich, tym trudniejsza, że w rolnictwie istniało wówczas zapotrzebowanie na dużego, silnego konia roboczego. W 1950 roku zebrano klacze z SK Janów Podlaski i SK Racot tworząc stadnię koni huculskich w Jodłowniku, w powiecie Limanowa, województwo krakowskie. Stan klaczy w nowo założonej stadninie uzupełniono zakupem w terenie. Wtedy to stadnina w Jodłowniku zaczęła odnosić sukcesy. Stamtąd pochodziły pierwsze ogiery oddane do Państwowego Stada Ogierów i wiele wartościowych matek stadnych. W terenie hodowla konia huculskiego rozpoczęła się w 1953 roku, kiedy to Jan Żur z Chabówki zakupił w PSO Drogomyśl dwa ogiery: Bij oka i Baszkira. W piętnaście lat później na obszarze Nowotarszczyzny 22 ogiery huculskie pokryły 635 klaczy. Niestety był to moment zwrotny, od którego zaczął się okres eliminacji tych koni z gospodarki indywidualnej. W 1953-roku przeniesiono stadnię z Jodłownika do Tylicza koło Krynicy. W 1954 roku w Tyliczu było 67 sztuk koni huculskich, w tym 25 klaczy. W 1958 roku stadnina została ponownie przeniesiona, tym razem do Siar koło Gorlic. W SK Siary konie zostały umieszczone w trzech gospodarstwach: w Sękowej i Glinniku Mariampolskim klacze ze źrebiętami i ogiery czołowe, a w Jasionce młodziź roczna i dwuletnia. W maju 1959 roku stan huculów wynosił 95 sztuk, w tym 31 klaczy stadnych i 2 ogiery (Wipczyj i Cedryt). Do 1985 roku SK Siary była jedyną państwową stadnią koni huculskich. Etat klaczy wynosił 35 matek i początkowo kryło 5 ogierów: Jaśmin, Luzak, Marmur, Lemiesz i Dioryt.

W 1985 roku utworzono w Zootechnicznym Zakładzie Doświadczalnym Instytutu Zootechniki w Rymanowie, w gospodarstwie Odrzechowa, drugą stadnię koni huculskich. Także "Igloopol" w gospodarstwie Smolnik do 1988 roku zgromadził w małej, nie istniejącej już obecnie stadninie, 11 koni huculskich, głównie klaczy, kupionych przede wszystkim z chowu chłopskiego. W 1988 roku udało się osiągnąć planowaną ówczesnym programem hodowli liczbę 70 klaczy - matek stadnych, zgromadzonych w SK Siary (50 sztuk) i w ZZD IZ Rymanów (20 sztuk), a w PSO Klikowa 25 ogierów huculskich.

W 1999 roku osiągnięto stan ponad 300 klaczy matek, w tym w hodowli państwowej (Stadnina Koni Huculskich Gładyszów, Instytut Zootechniki Zootechniczny Zakład Doświadczalny Odrzechowa i Zootechniczny Zakład Doświadczalny Balice, Bieszczadzki Park Narodowy, Akademia Rolnicza w Krakowie) około 125, a w hodowli

prywatnej blisko 200 klaczy matek oraz utrzymywano ponad 50 ogierów w tym 27 w Stadzie Ogierów Skarbu Państwa Klikowa.

2. Uzasadnienie konieczności ochrony

Od kwietnia 1979 roku obowiązuje w Polsce rozporządzenie Ministra Rolnictwa o konieczności utrzymania polskich huculów jako rasy zachowawczej na zasadzie zachowania dorobku narodowej kultury materialnej, ochrony ginącego reliktu przyrodniczo-hodowlanego oraz zabezpieczenia wartościowych cech genetycznych właściwych tej rasie.

Konie huculskie, jako jedna z najstarszych ras opisanych w Polsce, a istniejąca do dnia dzisiejszego, bez wątplenia zasługują na objęcie programem ochrony. Aktualna liczebność, około 400 klaczy zarodowych, pomimo tendencji wzrostowych, ciągle jest niska, a zatem należy uznać, że ta cenna rodzima rasa nadal jest zagrożona wyginięciem. Stąd też wynika duża potrzeba zachowania i zwiększenia liczebności tej rasy. Ze względu na małą populację konie huculskie wymagają szczególnej opieki i mądrej polityki hodowlanej opartej na nowoczesnych kryteriach oceny, która musi być dostosowana do nowej roli tych koni.

Rasa koni huculskich odznacza się doskonałymi zdolnościami adaptacyjnymi do skrajnych warunków środowiskowych i paszy o niskiej jakości, charakteryzuje się unikalnym genotypem, wysoką płodnością, dobrymi cechami matecznymi i długowiecznością.

Hodowla na Huculszczyźnie prowadzona była zawsze bardzo prymitywnie. Konie przez większą część roku przebywały na połoninach i tylko w czasie dużych mrozów i śniegów chroniły się do szałasów górskich lub brano je do stajenek przy zagrodach. W lecie żywiły się trawą, w zimie natomiast wypuszczano je do stogów siana, poustawianych na połoninach, przy których pozostawały dniem i nocą. Tylko wyjątkowo w okresach cięższej pracy, dokarmiane były owsem lub kukurydzą. Sposób bytowania tych koni, jak i ciężka praca w terenach górskich przez całe pokolenia, utrwaliły w nich odporność na choroby, wytrzymałość, niewybredność, żywotność, zdrowie i doskonały charakter.

Konie huculskie stanowią bardzo cenny składnik różnorodności genetycznej tego gatunku zwierząt gospodarskich, który powinien być zachowany z myślą o przyszłych pokoleniach, również w uznaniu jego znaczenia jako elementu świadczącego o kulturze i tradycji regionu oraz zamieszkującej go ludności.

Konie huculskie od lat znane ze swej dzielności, doskonale sprawdzały się w różnych formach użytkowania. Dawniej służyły głównie jako konie juczne i wierzchowe, później jako zaprzęgowe (np. w SK Siary pracowały w zaprzęgach wszystkie klacze matki, obecnie są wszechstronnie wykorzystywane w zaprzęgach i pod siodłem; w PSO Klikowa większość prac polowych i gospodarczych wykonywano ogierami huculskimi). Obecnie na całym świecie obserwujemy wzrost zapotrzebowania na konie małe. Konie huculskie ze względu na swoje zalety, spokojny charakter, niewysoki wzrost doskonale nadają się na tak obecnie modnego konia „rodzinnego”, szczególnie jako konie rekreacyjne, do turystyki górskiej i hipoterapii.

Nowymi akcentami programów pomocowych Unii Europejskiej są m.in. odnowa i estetyzacja wsi, w tym tradycyjnego dziedzictwa kulturowego, rozwój infrastruktury związanej z rolnictwem, turystyką wiejską, rozwój rzemiosła oraz przywracanie i utrzymanie tzw. krajobrazu kulturowego. Hodowla koni może wspomagać tworzenie nisz

rynkowych, na przykład w zakresie tak obecnie modnych usług agroturystycznych. Obecność koni do jazdy rekreacyjnej w gospodarstwie agroturystycznym czyni ofertę bardziej atrakcyjną. Rozwój turystyki konnej daje szerokie możliwości znacznego wykorzystania dużej liczby koni. Rasa koni huculskich bardzo dobrze nadaje się do tych celów i promocja pod tym kątem przyniosłaby znaczące korzyści zarówno hodowli tych koni, jak i tworzeniu nowych rynków pracy.

3. Cel programu

Zasadniczym celem programu hodowlanego ochrony zasobów genetycznych populacji koni huculskich jest:

1) Zachowanie i w miarę możliwości powiększenie stanu koni hodowlanych w kraju oraz we współpracy z Hucul International Federation (HTF) rozszerzenie tej działalności na skalę międzynarodową. Jako wielkość populacji niezbędną do prowadzenia pracy hodowlanej przyjmuje się około 250 klaczy w ośrodkach hodowli zachowawczej i około 40 ogierów. Ogiery te, tworząc niezbędną rezerwę genetyczną będą w pierwszej kolejności wykorzystywane w ośrodkach hodowli zachowawczej. Populacja ta będzie obligatoryjnie poddawana wszystkim elementom programu hodowlanego ochrony zasobów genetycznych.

Przy tendencji wzrostowej zakładana wielkość populacji poza ośrodkami hodowli zachowawczej powinna wynosić około 250 klaczy i 40 ogierów.

2) Zachowanie istniejącej zmienności genetycznej, co pozwoli na doskonalenie koni huculskich, ale z zachowaniem reliktoowego charakteru tej rodzimej rasy, a w razie potrzeby wykorzystanie do tworzenia nowych ras w kierunku odpowiadającym zmianom i zagrożeniom środowiskowym.

3) Prowadzenie pracy hodowlanej mającej na celu dalszą stabilizację wzorca rasowego oraz zachowanie cech genetycznych i fenotypowych takich jak:

- charakterystyczny typ i pokrój;
- doskonałe zdolności adaptacyjne do skrajnych warunków środowiskowych i paszy niskiej jakości;
- doskonałe zdolności adaptacyjne do zmieniających się warunków otoczenia i różnorodnych sposobów wykorzystania koni huculskich;
- zdrowotność i duża odporność,
- wysoka płodność;
- bardzo dobre cechy mateczne;
 - doskonale rozwinięty instynkt stadny;
 - żywotność, wytrzymałość;
 - wszechstronna użyteczność (zaprzęgowa, wierzchowa);
 - łagodny charakter;
 - zrównoważony temperament;
 - potrzeba i chęć kontaktu z człowiekiem.

4. Wzorzec populacji

a) Współczesny model konia huculskiego.

W oparciu o analizę obecnie hodowanego w Polsce pogłowia koni huculskich został opracowany model konia rasy huculskiej. Uwzględnia on charakterystykę występujących najczęściej typów rasowych, wzorzec pokrojowy ze szczególnym uwzględnieniem podstawowych wymiarów, maści i użytkowości koni, a także ich najważniejsze wartości hodowlane.

Głowa dość ciężka o różnym profilu, szerokim czole, ale sucha, szyja średnio długa, raczej gruba, nigdy nie osadzona wysoko, tułów silny, długi, szeroki, o długich i wyjątkowo dobrze wysklepionych żebrach, kłąb niewysoki, ale wyraźnie zarysowany i dobrze umięśniony. Grzbiet długi, prosty lub nieco wklęsły, ale mocny, lędźwie dość długie, szerokie i mocne, zad zaokrąglony lub nieco ścięty, bardzo mocny, często przebudowany. Pierś szeroka, łopatka ustawiona stromo, co nie jest uznawane za wadę, kończyny przednie kościste bardzo mocne, o dobrze wykształconych nadgarstkach. Stawy skokowe szerokie i mocne, sprawiające przez to wrażenie dużych, często występująca szablatość kończyn tylnych, kopyta o bardzo twardym i elastycznym rogu, ale niewielkie. Uzębienie mocne, wolno ścierające się. Zarówno ogiery jak i klacze odznaczają się mocną i jędrną konstytucją, żywym temperamentem i łagodnym usposobieniem. Umaszczenie przeważnie gniade w różnych odcieniach, ciemno-myszate, srokaty, karę i bułany. U koni gniadych, myszaty i bułany pożądana jest ciemna pręga ciągnąca się przez grzbiet oraz pręgowanie na łopatkach i nogach, natomiast nie pożądana są odmiany. Ruch koni tej rasy, w stępie i klusie, winien charakteryzować się dużą dynamiką, umiarkowaną posuwistością, prawidłową kadencją. Pewne skrócenie chodów wynikające z budowy anatomicznej i warunków użytkowania, nie jest traktowane jako wada.

b) Typy

Konie huculskie znajdujące się obecnie w hodowli można zaliczyć do dwóch podstawowych typów:

TYP PIERWSZY - masywniejszy, o tkance mniej suchej, bardziej limfatycznej, charakteryzuje się dużą głową, najczęściej dość ciężką, aczkolwiek szlachetną. Nie sprawia ona wrażenia długiej ze względu na kościstość i znaczną szerokość policzków. Czoło jest szerokie, a profil czasem lekko garbonosy. Konie mają szyję krótką, grubą, raczej szeroką, dobrze umięśnioną.

Grzbiet również szeroki i przy tym dość długi, bywa łękowaty. Lędźwie są najczęściej długie i szerokie, czasem lekko zapadnięte. Krzyż jest zazwyczaj wysoko uniesiony, co przy niezbyt wydatnym kłębie czyni zad przebudowany. Zad ten bywa najczęściej prosty lub lekko ścięty i zaokrąglony. Klatka piersiowa jest głęboka i szeroka, a żebra mocno wysklepione. Konie, choć są zazwyczaj krótko nożne, mają jak na hucula wzrost dość wysoki (135-142 cm w kłębie).

TYP DRUGI - jest mniej grubokościsty, bardziej kanciasty, suchy i bardzo mocny. Głowa jest dłuższa i sprawia wrażenie węższej. Szyja i połączenie głowy z szyją szlachetniejsze, kłąb dłuższy, a zad krótszy, niekiedy nawet spadzisty. Szerokość klatki piersiowej i zadu jest taka sama, jak u koni zaliczanych do pierwszego typu, ale głębokość klatki piersiowej jest mniejsza i barki są węższe. Charakterystyczny jest

szeroki i mocny, ale krótki staw skokowy, a nadpęcie tylne raczej długie. Wzrost nieco niższy, przeciętnie o 2-7 cm.

c) Wzorzec biometryczny i maści rasy

Przy wyborze koni huculskich do programu należy ocenić ich typ rasowy wg wcześniej podanego opisu oraz wzorzec biometryczny ustalony wspólnie przez kraje członkowskie Hucul International Federation zgodny z zasadami obowiązującymi w Unii Europejskiej:

- wzrost - ogiery 135 do 145 cm, klacze 132 do 143 cm (laską);
- obwód klatki piersiowej - większy o co najmniej 30 cm od wysokości w kłębie, zarówno dla ogierów jak i klaczy;
- obwód nadpęcia mierzony na lewej przedniej kończynie pod stawem nadgarstkowym w jej najcieńszym miejscu - ogiery 17 do 20 cm, klacze 16 do 9 cm (z dokładnością do 0,25 cm);
- maść - wszystkie maści za wyjątkiem dereszowatej, albinotycznej, siwej i tarantowatej, natomiast kasztanowata w wyjątkowych wypadkach za zgodą Komisji Księgi Stadnej. Pożądana jest pręga przez grzbiet i pręgowanie kończyn, natomiast odmiany są niepożądane.

5. Cechy podlegające systematycznej ocenie oraz zasady ich oceny

Konie huculskie charakteryzują się dużą inteligencją i wytrzymałością w pracy. Nigdy nie traciły kontaktu z człowiekiem, co niewątpliwie przyczyniło się do ukształtowania ich charakteru. Z reguły są to łagodne i pojętne zwierzęta. Do najważniejszych elementów oceny koni huculskich oprócz analizy rodowodowej należy zachowanie typu rasowego oraz zwrócenie szczególnej uwagi na charakter tych koni. W związku z tym w ocenie uwzględnia się następujące cechy:

- 1) typ i pokrój (w IOOpkt. skali bonitacyjnej podczas licencji),
- 2) zdrowie,
- 3) kondycja, wykorzystanie paszy,
- 4) pomiary biometryczne (zgodne z wzorcem rasowym, podczas licencji),
- 5) płodność,
- 6) charakter - zachowanie się w odniesieniu do ludzi, w czasie pielęgnacji, względem innych koni, podczas użytkowania,
- 7) klacze - wartości macierzyńskie,
- 8) ogiery - wartość rozplodowa,
- 9) wartość użytkowa (wyniki prób dzielności),
- 10) wartość hodowlana - na podstawie użytkowości własnej i potomstwa.

Ocena wartości użytkowej przeprowadzana będzie zgodnie z obowiązującymi przepisami według następujących zasad:

Próby dzielności ogierów rasy huculskiej obejmują:

- 1) Próbę wstępną:
 - a) wierzchową,

- b) zaprzęgową.
- 2) Próbę zasadniczą- czempionat użytkowy.

Próbie wstępnej przeprowadzonej zgodnie z obowiązującymi przepisami poddawane są ogiery, które ukończyły 30 miesięcy życia i osiągnęły co najmniej 78 pkt. bonitacyjnych w 100 punktowej skali oraz spełniają warunki rodowodowe wpisu do Księgi Stadnej koni rasy huculskiej.

W wieku trzech lat ogier może zdawać obydwie wstępne próby naraz, bądź do jednej z nich nie przystąpić, ale w następnym roku musi zdać próbę, w której nie uczestniczył lub jej nie zaliczył. Po ukończeniu próby wstępnej i spełnieniu warunków rodowodowych, ogier jest dopuszczony do rozrodu i wpisany do ksiąg na podstawie wstępnej licencji, która ważna jest do ukończenia przez niego 6 roku życia (według rocznika). Do tego też czasu ogier, który ukończył obydwie wymagane programem próby wstępne, przystępuje do czempionatu użytkowego, po ukończeniu którego zalicza mu się pełną próbę dzielności, co kwalifikuje go do starania się o zasadniczą licencję.

Czempionat użytkowy koni huculskich jest najważniejszą próbą dzielności dla koni tej rasy i określa go odrębny regulamin.

Próba dzielności klaczy rasy huculskiej obejmuje próbę wstępną:

- a) wierzchową lub
- b) zaprzęgową.

Klacz rasy huculskiej, które uzyskały co najmniej 74 pkt. bonitacyjne w 100 pkt. skali i spełniają warunki rodowodowe wpisu do Księgi Stadnej mogą przystąpić w wieku 3 do 5 lat do próby dzielności przeprowadzanej zgodnie z obowiązującymi przepisami. Po ukończeniu próby z wynikiem pozytywnym i spełnieniu pozostałych warunków wpisu do Księgi Stadnej klacz może uzyskać licencję.

Dla klaczy objętych programem ochrony wskazane jest uczestnictwo w czempionacie użytkowym.

6. Metody oceny wartości hodowlanej i zasady selekcji

Selekcja powinna być prowadzona konsekwentnie i zmierzać do podstawowego celu, jakim jest remont klaczy matek oraz wyhodowanie ogierów czołowych.

Najodpowiedniejszą dla koni huculskich jest metoda „niezależnych poziomów brakowania” polegająca na równoczesnym lecz niezależnym selekcjonowaniu pod kątem każdej właściwości z osobna. Selekcja prowadzona będzie indywidualnie dla każdego osobnika w trzech etapach:

- I. Analiza rodowodowa (pochodzenie potomstwa przeznaczonego do hodowli zachowawczej powinno być potwierdzone badaniem grup krwi lub badaniem innych markerów genetycznych dokonanym w laboratorium wskazanym przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi).
- n. Selekcja na podstawie cech eksterierowych, rozwoju fizycznego i oceny charakteru. Szczególnie trudna jest selekcja źrebiąt huculskich, które w czasie swojego rozwoju zmieniają proporcje i czasami bardzo słaby źrebak może okazać się doskonałym koniem

i na odwrót. Wynika to z faktu, że konie huculskie są rasą późno dojrzewającą i trzeba w tym względzie zachować dużą ostrożność. W ośrodkach hodowli koni huculskich, uczestniczących w programie ochrony organizowane będą przeglądy koni, w czasie których przeprowadzana będzie selekcja i brakowanie. Przeglądy powinny odbywać się dwa razy do roku - na wiosnę i w jesieni. Za organizację i przygotowanie przeglądu odpowiedzialny będzie właściciel lub kierownik ośrodka. Selekcji dokonuje prowadzący Księgę Stadną we współpracy ze Związkiem Hodowców Konia Huculskiego. Ul.

Selekcja na podstawie wyników wartości użytkowej.

Próby dzielności będą się odbywać w miejscach wyznaczonych przez prowadzącego księgę. Po ukończeniu wszystkich prób i przeglądów Komisja Księgi Stadnej, w porozumieniu z Grupą Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych koni działającą przy organizacji pełniącą funkcję Krajowego Ośrodka Koordynacyjnego, typować będzie ogiery i klacze do stad uczestniczących w programie.

Ogierom, które do ukończenia sześciu lat (według rocznika) nie zaliczyły pełnej próby dzielności cofa się decyzję o wpisie do księgi.

Na podstawie wyników prób użytkowości dla poszczególnych koni sporządzane będą diagramy przedstawiające wartości bezwzględne i odchylenia standardowe w odniesieniu do średnich dla badanego rocznika oraz dla całej populacji. Szczegółowe szacowanie wartości hodowlanej oparte będzie o wielocechowy model zwierzęcia.

W programie hodowlanym ochrony zasobów genetycznych mogą uczestniczyć tylko konie huculskie wpisane do Księgi Głównej, która jest księgą zamkniętą. Szczegółowe warunki wpisu do Księgi Stadnej Koni Huculskich określają zasady wpisu koni do Księgi Stadnej.

Dla klaczy objętych programem ochrony wskazane jest uczestnictwo w czempionacie użytkowym.

6. Metody oceny wartości hodowlanej i zasady selekcji

Selekcja powinna być prowadzona konsekwentnie i zmierzać do podstawowego celu, jakim jest remont klaczy matek oraz wyhodowanie ogierów czołowych.

Najodpowiedniejszą dla koni huculskich jest metoda „niezależnych poziomów brakowania” polegająca na równoczesnym lecz niezależnym selekcionowaniu pod kątem każdej właściwości z osobna. Selekcja prowadzona będzie indywidualnie dla każdego osobnika w trzech etapach:

- I. Analiza rodowodowa (pochodzenie potomstwa przeznaczonego do hodowli zachowawczej powinno być potwierdzone badaniem grup krwi lub badaniem innych markerów genetycznych dokonany w laboratorium wskazanym przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi).
- n. Selekcja na podstawie cech eksterierowych, rozwoju fizycznego i oceny charakteru. Szczególnie trudna jest selekcja źrebiąt huculskich, które w czasie swojego rozwoju zmieniają proporcje i czasami bardzo słaby źrebak może okazać się doskonałym koniem i na odwrót. Wynika to z faktu, że konie huculskie są rasą późno dojrzewającą i trzeba w tym względzie zachować dużą ostrożność. W ośrodkach hodowli koni huculskich,

uczestniczących w programie ochrony organizowane będą przeglądy koni, w czasie których przeprowadzana będzie selekcja i brakowanie. Przeglądy powinny odbywać się dwa razy do roku - na wiosnę i w jesieni. Za organizację i przygotowanie przeglądu odpowiedzialny będzie właściciel lub kierownik ośrodka. Selekcji dokonuje prowadzący Księgę Stadną we współpracy ze Związkiem Hodowców Konia Huculskiego. Ul.

Selekcja na podstawie wyników wartości użytkowej.

Próby dzielności będą się odbywać w miejscach wyznaczonych przez prowadzącego księgę. Po ukończeniu wszystkich prób i przeglądów Komisja Księgi Stadnej, w porozumieniu z Grupą Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych koni działającą przy organizacji pełniącą funkcję Krajowego Ośrodka Koordynacyjnego, typować będzie ogiery i klacze do stad uczestniczących w programie.

Ogierom, które do ukończenia sześciu lat (według rocznika) nie zaliczyły pełnej próby dzielności cofa się decyzję o wpisie do księgi.

Na podstawie wyników prób użytkowości dla poszczególnych koni sporządzane będą diagramy przedstawiające wartości bezwzględne i odchylenia standardowe w odniesieniu do średnich dla badanego rocznika oraz dla całej populacji. Szczegółowe szacowanie wartości hodowlanej oparte będzie o wielocechowy model zwierzęcia.

W programie hodowlanym ochrony zasobów genetycznych mogą uczestniczyć tylko konie huculskie wpisane do Księgi Głównej, która jest księgą zamkniętą. Szczegółowe warunki wpisu do Księgi Stadnej Koni Huculskich określają zasady wpisu koni do Księgi Stadnej.

8. Zasady wykorzystania materiału biologicznego i hodowlanego

Powszechnie stosowany jest rozród naturalny, tj. tzw. krycie z ręki. Sztuczna inseminacja możliwa jest po uzyskaniu zgody Komisji Księgi Stadnej.

W celu zabezpieczenia ciągłości linii męskich i żeńskich, w uzasadnionych przypadkach, materiał biologiczny będzie gromadzony i przechowywany w postaci zamrożonego nasienia od wytypowanych ogierów. Jeżeli zajdzie taka potrzeba, od wytypowanych dawczyń pobierane będą zarodki w celu ich zamrożenia.

Ogiery (a także klacze dawczynie) do pozyskiwania nasienia, zamrażania i przechowywania typować będzie Komisja Księgi Stadnej koni huculskich wspólnie z Grupą Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich.

Materiał biologiczny będzie udostępniany hodowcy na jego wniosek zaakceptowany przez Komisję Księgi Stadnej oraz Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych koni.

Klaczki i ogiery pochodzące z importu mogą być włączone do programu zachowawczego tylko po przedstawieniu pełnej dokumentacji rodowodowej oraz rodzaju i wyników zdanych prób dzielności. W przypadku braku porównywalnych prób dzielności klacze i ogiery muszą zaliczyć próby obowiązujące w Polsce. Włączenie zwierząt z importu do programu wymaga uzyskania zezwolenia Komisji Księgi Stadnej oraz Grupy Roboczej ds. ochrony zasobów genetycznych koni.

Wskazane jest, żeby młode ogiery wybrane do programu zostały wykupione przez jeden (dwa) podmioty, skąd po odpowiednim przygotowaniu będą dzierżawione, w pierwszej kolejności do krycia klaczy objętych programem ochrony. Zapewni to fachowy nadzór nad ogierami i pełniejsze ich wykorzystanie w hodowli.

9. Zakres i metody konserwacji oraz przechowywania materiału biologicznego

Wzrastający inbred i malejąca zmienność genetyczna w populacji hucułów zmusza do podjęcia działań niezbędnych do zgromadzenia i przechowywania materiału biologicznego. Uzasadnione jest zgromadzenie i przechowywanie około 400 porcji nasienia mrożonego pobranego od około 20 najlepszych ogierów reprezentujących 6 (10) linii. W przyszłości, w przypadku zaistnienia takiej potrzeby będą gromadzone zarodki.

Gromadzenie i przechowywanie materiału biologicznego odbywać się będzie na wniosek Komisji Księgi Stadnej zaakceptowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych koni.

10

Jednostką organizacyjną odpowiedzialną za pozyskiwanie i przechowywanie materiału biologicznego będzie podmiot wskazany przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Materiał biologiczny zgromadzony w banku genów podlegać będzie weryfikacji jakości zgodnie z obowiązującymi przepisami.

10. Działania dodatkowe

Dla wspomaganie realizacji programu niezbędne jest podjęcie dodatkowych działań takich jak:

- a) Prowadzenie badań naukowych dotyczących charakterystyki populacji (szczegółowa charakterystyka biometryczna, etologiczna, kontrola stopnia spokrewnienia, dystansu genetycznego, badania grup krwi i innych markerów genetycznych).
- b) Tworzenie mechanizmów promocji i reklamy unikalnych walorów konia huculskiego poprzez organizowanie nowych lub wspieranie istniejących już imprez związanych z koniem huculskim (np. Dni Huculskie, Aukcja Koni Huculskich - Gładyszów) przy szerokim wykorzystaniu mediów.
- c) Pomoc w organizowaniu wystaw hodowlanych (regionalnych i krajowych), prób dzielności, czempionatów.
- d) Wskazanie na możliwość szerokiego wykorzystania koni huculskich w tworzeniu nowych rynków pracy (agroturystyka, aktywizacja terenów wiejskich).
- e) Rozwijanie dalszej współpracy z Hucul International Federation (HGF).

11. Podstawy organizacyjne realizacji programu

Program realizowany jest przez:

- a) hodowcę - właściciela stada koni huculskich,
- b) Polski Związek Hodowców Koni (PZHK) prowadzący księgi dla koni huculskich,
- c) Związek Hodowców Konia Huculskiego (ZHKH),
- d) Instytut Zootechniki.

Uczestnictwo hodowców w programie jest dobrowolne. Zasady tego uczestnictwa określa umowa pomiędzy hodowcą - właścicielem stada a organizacją prowadzącą księgi stadne - wzór umowy stanowi załącznik do programu.

Proponuje się, tak jak dotychczas, dalsze prowadzenie ośrodków hodowli zachowawczej koni huculskich głównie przez sektor państwowy, dający największą gwarancję stabilności prowadzenia hodowli zgodnie z programem, którego uzupełnieniem będzie hodowla prowadzona przez hodowców prywatnych.

Włączenie do programu następuje na wniosek hodowcy po pozytywnym rozpatrzeniu przez Komisję Księgi Stadnej oraz Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych koni. Zespół

11

ten zatwierdza stada uczestniczące w programie jako ośrodki hodowli zachowawczej koni huculskich. Decyzję o wykluczeniu hodowcy z programu podejmuje ten sam zespół z uwzględnieniem warunków umowy.

Przy rozpatrywaniu wniosku o uczestnictwo w programie ośrodka hodowli zachowawczej uwzględniane są:

- warunki przyrodnicze ocenianego ośrodka (powinny być jak najbardziej zbliżone do naturalnych warunków Huculszczyzny - tereny górzyste);
- warunki stajenne (całe zaplecze, stajnie, wybiegi, pastwiska);
- warunki paszowe;
- formy użytkowania koni;
- prawidłowa opieka i nadzór nad końmi - hodowca powinien legitymować się wieloletnim stażem hodowli koni (najlepiej huculskich) i odpowiednim wykształceniem;
- całe potomstwo, w tym również odsadki, od koni objętych programem musi być poddane ocenie;
- liczbę ogierów wprowadzanych do programu w danym roku, ustala Komisja Księgi Stadnej;
- ośrodek powinien aktywnie uczestniczyć w promowaniu rasy huculskiej (wystawy, zawody, championaty).

Ośrodki hodowli zachowawczej będą podlegały corocznej weryfikacji (pod koniec roku) na podstawie realizacji założeń programu.

W programie mogą uczestniczyć klacze i ogiery, które:

- spełniają warunki wpisu do Księgi Stadnej i odpowiadają warunkom programu;
klacze w wieku powyżej 1 roku, ogiery - minimum ukończone trzy lata;
- w pierwszej kolejności do udziału w programie kwalifikowane są konie, które rodowodowe odpowiadają bieżącym założeniom programu odnośnie najbardziej zagrożonych linii męskich i rodzin żeńskich oraz pod względem inbredu;
- klacze muszą być kryte ogierami-wytypowanymi przez Komisję Księgi Stadnej zgodnie z założeniami programu;

Pozostali hodowcy koni huculskich zrzeszeni w PZHK i ZHKH mogą również uczestniczyć w programie na zasadach pełnej dobrowolności, bez uzyskania statusu ośrodka hodowli zachowawczej.

Za realizację programu odpowiedzialny jest Polski Związek Hodowców Koni prowadzący księgę stadną dla huculów oraz Związek Hodowców Konia Huculskiego.

12

Instytut Zootechniki sprawuje opiekę naukową nad populacją huculów oraz prowadzi obliczania wartości hodowlanej i opracowywanie tablic inbredu.

12. Fazy wdrażania programu

Zwiększenie populacji objętej programem realizowane będzie poprzez powiększenie liczebności istniejących oraz obejmowanie programem nowych ośrodków hodowli zachowawczej z zachowaniem właściwych proporcji ilościowych pomiędzy przedstawicielami poszczególnych rodzin żeńskich i linii męskich.

Pełna realizacja założeń programowych ochrony zasobów genetycznych koni huculskich obejmująca: badania grup krwi i polimorfizmu białek, wdrożenie prób dzielności oraz utworzenie banku nasienia, będzie wymagała ścisłej współpracy wszystkich podmiotów związanych z realizacją programu. Przewidywany czas wdrożenia programu to około 10 lat.

13. Koszty wdrażania i realizacji programu

W celu realizacji programu konieczne jest zapewnienie środków finansowych na:

- a) częściowe pokrycie kosztów utrzymania zwierząt w ośrodkach hodowli zachowawczej;
- b) częściowe pokrycie kosztów utrzymania ogierów stanowiących rezerwę genetyczną dla hodowli terenowej,
- c) pokrycie kosztów wykupu materiału hodowlanego zagrożonego likwidacją, w przypadku wystąpienia takiej konieczności;
- d) pokrycie kosztów gromadzenia i przechowywania materiału biologicznego;
- e) częściowe pokrycie kosztów przygotowania koni do prób dzielności (czempionaty) oraz związanych z ich przeprowadzeniem;

f) pokrycie kosztów prowadzenia dodatkowej dokumentacji hodowlanej związanej z realizacją programu.

Koszty te powinny być pokrywane ze środków budżetowych przeznaczonych na dotacje przedmiotowe dla podmiotów wykonujących zadania na rzecz rolnictwa w ramach puli przeznaczonej na ochronę zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich.

Ponadto konieczne jest wspomaganie realizacji programu poprzez:

- a) częściowe pokrycie kosztów prowadzenia oceny wartości użytkowej i hodowlanej, w tym koszt prowadzenia i wydawania drukiem co 4-5 lat księgi huculów - ze środków budżetowych przeznaczonych na dotacje przedmiotowe dla podmiotów wykonujących zadania na rzecz rolnictwa;
- b) częściowe pokrycie kosztów zakupu ogierów na punkty kopulacyjne - ze środków budżetowych przeznaczonych na dotacje przedmiotowe dla podmiotów wykonujących zadania na rzecz rolnictwa;

13

- c) pokrycie kosztów badań grup krwi lub innych markerów genetycznych ze środków budżetowych przeznaczonych na dotacje przedmiotowe dla podmiotów wykonujących zadania na rzecz rolnictwa;
- d) zapewnienie środków na prowadzenie badań naukowych - ze środków własnych placówek naukowych, uczelni wyższych i KBN oraz w ramach projektów badawczych zamawianych przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi;
- e) pokrycie kosztów prowadzenia promocji (wystawy, zawody sportowe) - w większości powinny być one pokrywane ze źródeł pozarządowych.

14. Zasady oceny efektywności działania programu

Ocena efektywności działania programu dokonywana jest na podstawie udostępnianej przez realizatorów dokumentacji według następujących kryteriów:

- uzyskanie i utrzymanie określonej w programie wielkości populacji,
- zachowanie w chronionej populacji typowych cech koni huculskich,
- ocena wartości użytkowej (w cyklu rocznym),
- badanie skuteczności i zasięgu akcji promocyjnej dla koni tej rasy.

Ocena ta przeprowadzana będzie corocznie przez Zespół Doradczy ds. ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich oraz Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych koni, działające przy organizacji pełniące funkcję Krajowego Ośrodka Koordynacyjnego, wspólnie z Komisją Księgi Stadnej koni huculskich.

15. Referencje

- 1) Barański A.: Konie w Galicji. Hodowca, nr 6 ,7, 1884, s. 54-56, 67-69.

- 2) Bilik K.: Badania nad zdolnością pracowniczą i przydatnością użytkową konia huculskiego i pogrubionego do prac rolniczych na terenie Karpat Polskich. Maszynopis, AR Kraków, 1973.
- 3) Bojanowski S.: Premiowanie koni huculskich w Żabiem. Tygodnik Roi., nr 38, Kraków 1899, s. 310-312.
- 4) Brzeski E., Kukawski L.: Tablice genealogiczne polskich koni huculskich. Zesz. Nauk. WSR Kraków, Zoot, z.8, nr 40, 1968, s. 103.
- 5) Brzeski E., Górska K., Rudowski M.: Konie huculskie, Warszawa, 1988, PWN.
- 6) Brzeski E., Jackowski M.: Aktualne problemy w hodowli koni huculskich. Sym. Nauk., Lublin 1992, s. 95-100.
- 7) Brzeski E., Jackowski M.: Model konia huculskiego. Zesz. Nauk. AR, Kraków, 1989, z. 26, s. 73-78.
- 8) Brzeski E., Jackowski M., Łuszczynski J.: Ocena wybranych cech psychicznych koni huculskich. Zesz. Nauk. AR, Kraków, 1993, z. 10, s. 19-29.

14

- 9) Brzeski E., Jackowski M., Łuszczynski J.: Ocena ruchu koni huculskich. Zesz. Nauk. AR, Zoot., Kraków, 1995, z. 30, s. 95-103, 106-114.
- 10) Brzeski E., Kulisa M.: Charakterystyka biometryczna koni huculskich. Zesz. Nauk. AR, Zoot., Kraków, 1993, z. 29, s. 83-90.
- 11) Chrzanowski S.: Ocena wyników hodowlanych stadnin małopolskich i stadniny huculskiej za okres 1958-70. Koń Polski, nr 4, 1974, s. 10-11.
- 12) Cywiński L.: Hodowla konia huculskiego. Prze. Hod., nr I, 1958, s. 23-25.
- 13) Czapski M.: Historia powszechna konia. T. H, Poznań, 1874, s. 56-59.
- 14) Deskur S.: Stan światowej hodowli huculów. Koń Polski, nr 4/155, 1997, s.30.
- 15) Deszczyńska A.: Huculska gala w Gładyszowie. Koń Polski, nr 12/163, 1997, s.20-21.
- 16) Dziejewski W.: Monografia stadniny koni huculskich w Siarach. Maszynopis SGGW, Warszawa, 1979.
- 17) Głębocki M.: Hodowla koni w krakowskim rejonie hodowli zwierząt zarodowych. Prze. Hod., nr I, 1962, s. 22-24.
- 18) Grabowski J.: Warunki, rozmieszczenie typów, poziom i okręgi hodowli koni w Polsce. Wydanie Towarzystwa Zachęty do Hodowli Koni w Polsce. Warszawa, 1933, s. 50, 114, 139.
- 19) Gregorowicz J.: O koniu huculskim. Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego, 1879, s. 88-91.
- 20) Hackl E.: Der Berg - Tarpan der Waldkarpaten gennant Huzul. Yien-Lipsk, 1938, s. 5-76, 262-334.
- 21) Haller M.: Rasy koni. Warszawa, 1997, s. 194, 199, 201, 209, 216.
- 22) Hollander M.: Propozycja podziału pogłowia końskiego w Małopolsce Wschodniej. Jeździec i Hodowca, nr 11/12, 1924, s. 86.

- 23) Hollander M.: Z wycieczki po Huculszczyźnie. Jeździec i Hodowca, nr 37/38, 1924, s. 290-291.
- 24) Hollander M.: Premiowanie ogierów i klaczy typu konika i hucu[^]. JeGdziec i Hodowca, nr^{3/}[^] 1926, s. 20-21.
- 25) Hollander M.: W sprawie huculów. Jeździec i Hodowca, nr 5, 1937, s. 92.
- 26) Hollander M.: Zwycięstwo prymitywów. Jeździec i hodowca, nr 20, 1938, s. 424-425.
- 27) Hollander M.: Koń huculski. Warszawa, 1938.
- 28)Hrobni **Z.**: Kierunki w polskiej hodowli koni. Prze. Hodow., nr 4, 1958, s. 26.
- 29) Hrobni **Z.**: Konie huculskie w Polsce. Koń Polski, nr 2, 1968, s. 2-6.
- 30) Jackowski M.: Program hodowli koni huculskich. Koń Polski, nr 4/167, 1998, s. 35.
- 31) Jackowski M.: Ścieżka huculska. Konie i Rumaki, nr 20/60. 1966, s. 5.
- 32)Kaproń M., Pluta M.: Genetyczne uwarunkowania cech pokrojowych koni huculskich. Ann. Univ. M. Curie-Skłod. Sect. EE, 1993,11, s. 157-161.
- 33)Kario W.: Konie huculskie na międzynarodowych mistrzostwach w Austrii dla kuców i małych koni. Koń Polski, nr 3/109, 1990, s. 21-22.
- 34)Kario W.: Po co te hucyły? Koń Polski, nr 7/146, 1996, s. 19-21.
- 35)Korbziel T.: Ogiery reproduktory Państwowych Zakładów Chowu Koni. Poznań, 1933.

15

- 36)Krawczyk P.: Koń huculski w Bieszczadach. Chrońmy Przyrodę Ojczystą, 1994, nr 50/5, s.88-90.
- 37) Krzemień M.: Hucyły - konie połonin. Kraków, 1991.
- 38)Krzysztofowicz J.: O planie chowu koni w Galicji. Rolnik, nr 23, 25, 27, 1909, s. 296-297,319-321,347-348.
- 39) Łaski K.: O zachowaniu konia huculskiego. Jeździec i Hodowca, nr 33, 1936, s. 639.
- 40)Mencel J.: O poprawie hucula. Jeździec i Hodowca, nr 51, 1923, s. 418.
- 41)Mencel **J.**: **O** hucule. Jeździec i Hodowca, nr 43/44, 1924, s. 346.
- 42)Michalik F.: Kilka słów o hodowli konia sądeckiego i górskiego. Hodowca Koni, nr 4, 1947,s. 49.
- 43) Osowicki A.: Das Huzulenpferd. Stuttgart, 1904.
- 44) Pasternak **B.**: **Zachowawcza** Hodowla konia huculskiego w Bieszczadzkiem Parku Narodowym. Parki Narodowe, nr 2, 1995, s. 19.
- 45) Sasimowski E., Wójcik A.: Normalna siła pociągowa polskich koni prymitywnych. Ann. Univ. M. Curie-Skłodowska, v. XTV-8, 1959.
- 46)Skuciński E.: Konie huculskie w hodowli terenowej woj. Krakowskiego. Koń Polski, nr 3, 1970,s. 15-16.
- 47) Starzewski T.: O koniu huculskim w Polsce.. Rocz. Nauk Roi. I Leś., Poznań, 1927, T. 16,s. 217-256.
- 48) Świgoń J.: Dni Huculskie. Konie i Rumaki. Nr 20/60, 1996, s. 3-4.
- 49) Świgoń J.: Pięć minut o huculach. Konie i Rumaki. Nr 20/60, 1996, s. 4
- 50) Terczyńska- Bomba **R.**: Dla hucula nie ma życia jak na połoninie ... Koń Polski, nr 6/28, 1993,s. 10-11.
- 51)Tomczyk-Wrona I., Brejta W., Trela J.: Hodowla zachowawcza koni huculskich w ZZD IZ Rymanów. Wyd. Wł. IZ, Balice, 1995, s. 221-225.

- 52) Tomczyk-Wrona I., Czaję H., Trela J.: Using a computer system in breeding of Hutsul horses. Wyd. Wł. IZ, Balice, 1995. s. 226-227. 5 3) Tomczyk-Wrona I., Czaję H., Szewczyk A.: Porównanie efektywności różnych metod selekcji koni huculskich. Mat. Konf. IZ, Balice, 2000.
- 54) Tomczyk-Wrona I., Brejta W.: Kształtowanie się cech biometrycznych i etologicznych w populacji koni huculskich. Mat. Konf. IZ, Balice, 2000.
- 55) Zdański F.: Hodowla konia huculskiego i jego krzyżówek w Anglii. Koń Polski, nr 4, 1975, s. 42, 49.

Opracowanie programu:

dr inż. Iwona Tomczyk-Wrona mgr

inż. Włodzimierz Kario

na podstawie ustaleń podjętych na spotkaniu Grupy Roboczej ds. zasobów genetycznych koni, które odbyło się w Warszawie w dniu 12.01.2000 roku.